

ANADOLU'DA
BİRBİRLERİY
TAKİ DÜŞÜ
-GERÇEK- 1
GEÇER.

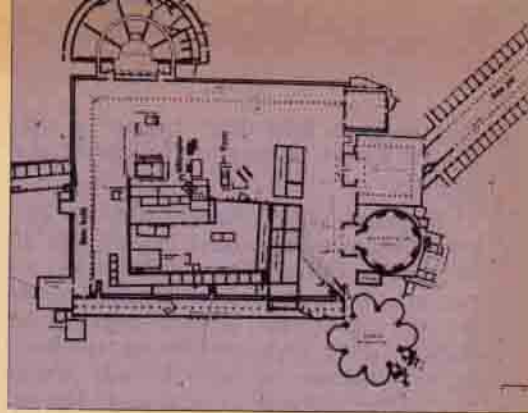
BE

Kutsal cadde, Roma malîların yol yapma sanatının görkemli bir örneği. Roma İmparatoru İskoşia Aetlika'ya adanan kutsal taşınması birleştirilmiştir.

Anadolu'da bir zamanların Bergama'sı (Pergamon'u) nı içine alan bölge, arkeolojik araştırmaların en önemli merkezlerinden biridir. Pergamon Milattan önceki ikinci yüzyılın ilk yarısında en parlak dönemini yaşamış, bu sırada hemen hemen bütün Anadolu'yu içine alan bir devletin başkenti olmuş, bir taraftan da, politik önemi yanında, Hellen Dünyasında bir kültür merkezi olarak da büyük bir üne erişmişti. Anadolu (Küçük Asya) Akdenizin batı ve doğusunda Kültür ve Kudret merkezlerinin tam çarpıştıkları yerde, özel coğrafik durumu yüzünden çoğun savaflara sahne olmuş, Bergamanın yükseliş ve batışı da bunları izlemiştir. Onun hizmetinde savaşan kumandanlar, Galli'lerin Hellen Ülkesinin doğusunu ele geçirmek için giriştikleri hücumları başarıyla püskürttüktan sonra, Küçük Asya Büyük

İskenderin mirası için kavga eden Diyalokların sebep oldukları kargaşalıklara karışmış, Roma'lıların da işe müdahaleleri suretiyle olaylar sonunda Bergama'nın lehine sonuçlanmıştır. Roma'nın genişleme çabaları Bergama Kralları tarafından hımaye görmüş ve Bergama, Rodos gibi, daima Roma'lılardan yana olmuştur. Hatta bu yüzden M. Ö. 190 yılında Selenkid'ler Manisa dolaylarında Roma'nın askeri kudretine yenilmiştir. Bu zafer Roma'nın Küçük Asya'da egemenlik kurmasına sebep olmuş ve bununla Pergamon'un özgürlüğü de tarihe karışmıştır: Onun son Kralı Attalus III. vasiyetnamesinde Romaya bütün ülkesinin mirasçısı yapmış ve burası da M. Ö. 133 yılında kesin olarak Roma İmparatorluğunun bir ili olmuştur. Pergamon'un önemi, M. S. üçüncü yüz yıla kadar bir parça daha sürdü ve bugün bir

ESİNİN EN ESKİ BATI VE DOĞU KÜLTÜRLERİ
R. ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR BU HUSUS-
ULAMAKTADIR. BUNA RAĞMEN BAZAN BİR
ÜSTÜNE KONULABİLMESİ İÇİN UZUN YILLAR

A KAZILARI

RUDOLF HORN

Asklepeion'un önü, tapınağın etrafındaki kaplıcaların radyoaktif zararının iyi edici kuvvetine dayanıyordu. Bunlardan Helenistik döneme ait çok az belirtiler kalmıştır. Çoğu Orta İmparatorluk zamanında Romalıların verdikleri yeni şekiller yüzünden kaybolmuşlardır. Planda son kazı döneminin sonuçları belirtilmiştir. Aşağıdaki resim kültür merkezinin bugünkü durumunu göstermektedir.

vakitlerin o parlak şehri Anadolu'da Bergama adındaki küçük bir Türk şehrinde yaşamaya devam eder.

Pergamon'un politik ve kültürel öneminin belgeleri, geçen yüzyılın ikinci yarısında, bir zamanlar o ünlü şehrin bulunduğu yerin, zemininde bulundu. Çalışmalar 1957'de yeniden ele alındığı zaman, böylece neredeyse yüz yıllık bir gelenek sürdürülmüş oluyordu. Bu eski yerlerin arkeoloji bakımından ele alınması fikri, ilk olarak Türkiye Hükümetinin hizmetinde bulunan Alman asıllı bir karayol mühendisi olan C. Human tarafından ortaya atılmıştı. O, İzmirin 80 kilometre kadar kuzeyinde ve deniz kıyısından 26 kilometre uzakta bulunan küçük Bergama şehrini görür görmez, resmi makamlar ve bu arada Berlin Müzeleri Antika Koleksiyonlar Müdürü Alexander Conze'ye başvurmuş ve

bu çok şeyler vadeci yerlerde kazılara girişilmesini tavsiye etmişti.

1878 yılında Berlin Müzeleri adına ilk plânlı kazı çalışmaları başlamış ve bu 1886'ya kadar sürmüştü. Bu 8 yıl Bergama kazılarının en başarılı dönemidir. Birçok mimari eserler ve heykeller meydana çıkarıldı ve özellikle ünlü Zeus Mihrabının frizleri (kabartma süsleri) ve Kale Tepesinde bulunan çok sayıda heykel Berlin'e götürüldü. Orada Berlin Antik Koleksiyonlarını anıtsal Hellen Sanatının canlı bir müzesi olarak zenginleştirdi.

O zamanki kazılardan şehrin koruyucusu Tanrıçe Atena'nın M. Önceki üçüncü yüzyıla ait olan tapınağı ile tanınmış Kütüphanesi, Zeus Mihrabı ve etrafı, yukarı pazar yeri, tiyatro ve kalenin batı yamaçındaki tiyatro caddesi ve kalenin üstüne çıkan, heybetli bir alt yapı üzerinde otur-

muş bulunan İmparator Trayan ve Hadrian'ın kutsal tapınakları meydana çıkarılmıştı.

Kazıların ikinci dönemi 1900'den 1912 yılına kadar sürdü. Gerçi heykelticiliğe ait bulunan eserler gittikçe azalıyor, fakat buna karşılık topoğrafiye ve yapıcılık tarihine ait bilgiler ise gittikçe çoğalıyordu. Kale ve şehir surlarının büyük kısımları, birbiri üzerinde üç teras halinde anıtsal bir şekilde yükselen Jimnasyum, Jimnasyum'un üstünde Hera'ya adanmış bir mahalle, aşağı pazar yeri, kaleye çıkan cadde, ayrıca iki konut ve üst Jimnasyum terasının batısına düşen Demeter'e özgü kutsal alan.

Bu kazıların sonuçları kısmen muhteşem eserler halinde açıklandı. Esas itibarıyla araştırmalar birçok şeyleri meydana çıkardı, fakat ayrıntularla ilgili birçok sorulara da hâlâ cevap verilemiyordu. Bundan daha acıklı olarak araya giren Birinci Dünya Savaşı herşeyi durdurdu. Bunların arasında Demeter Kutsal alanı da vardı ki, sonuçları ancak son zamanlarda geniş ön raporlar halinde ilân edilebildi.

20 yıllık bir duraklamadan sonra kazılara 1933'ten 1938'e kadar tekrar devam edildi. İlginin merkezini bu sefer, Üst Kale'nin kuzey ve doğu bölgesi; Kale'nin kuzey burcundaki silah depoları, savunma tesisleri, kral sarayı, ve krallara mahsus tapınaklar teşkil ediyordu. Kazı sonuçlarının yayınlanması o zamana kadar bilinmeyen Hellenistik yapı şekillerinin meydana çıkmasına yardım etti. Alt şehirde bugünkü Bergama'nın büyük bir heybetle üstüne bakan Kızıl Avlu'da toplu bir halde bulunan binalar incelendi. Bu çalışmaların sonunda bir vakitler mermer levhalar, sütunlar ve kirişlerle zengince süslenen tuğla yapıların, Kızıl Avlu'ya ait Mısır benzeri şekillerin de meydana çıkardıkları gibi, Mısır Tanrılarının kutsal tapınağının parçaları oldukları ihtimalini kuvvetlendirmişti. Üzerinden kanallarla ve altından tünellerle geçilen Selinus Nehrinin dolaylındaki bu bölge muazzam tesisleriyle bu cinsten Mısır'ın dışında ve Küçük Asya'nın da İmparatorluk devrine ait tesislerinin biri olarak, en büyük ve en iyi muhafaza edilmiş bir tapınaktır. Maalesef İkinci Dünya Savaşında bu binaların planları yok oldu ve bu yüzden bunlara ait elde yalnız ön raporlar kaldı.

Bu yılların ikinci kazısında meydana çıkan binaların ağırlık noktası Asklepieion üzerindedir. M. sonra ikinci yüzyılda yapılmış olan geniş tesisler zamanın toz ve molozlarından kurtarıldı ve bir zamanlar üç taraftan avlularla sarılmış, tapma, tedavi ve istirahat amaçlarına hizmet eden binalarla dolu bir meydan, kuzey doğu köşesinde bir tiyatro ve batıda heybetli binalar meydana çıktı. Ön meydanına eğik doğrultudan «kutsal cadde»nin geçtiği o nefis giriş kapısı, büyük bir kütüphane yeriyse taban kesiti Roma'daki Panteon'u hatırlatan, Asklepios Soter için yapılmış yuvarlak tapınak vardır. Bunun altında güney doğu köşesinde kür maksatları için yapılmış ikinci ve daha büyük bir yuvarlak bina vardır. Bunun alt katı, şifa etkisi olan içme suyunun içilmesi için düşünülmüş içerlek odalarla iki geniş kubbeli koridordan ve aynı zamanda güney ve batıya açılan bir sıra pencereden meydana gelmiştir. Üst katta ise dışarıya doğru yuvarlak, kemerli altı oyuğu olan bir toplanma salonu vardır. Bu bina eskiden yerin altından geçen bir geçitle şenlik yerine bağlıydı, onun ortasından ise su kuyusu gündüz ışığına çıkardı.

Kazılar, bu sırada, 1938'de İkinci Dünya Savaşının başlaması ihtimali üzerine durduruldu. Sonuçlar o zaman bu yüzden yalnız ön raporlar, bir kaç kesit planı, rekonstrüksiyon denemeleri ve kazıların içini açıklayan bir kılavuz şeklinde ortaya konabildi. Geniş ölçüde rapor ve yazılar mevcut değildir ve bu binaların inşaat tarzları ve dekoratif şekillenmeleri hakkında bilgi verecek hiç bir yayın yoktur. Hemen hemen 20 yıllık duraklamadan sonra 1957 de bugüne kadar devam eden kazıların son dönemi başlamış oldu.

Kazı uzmanları kendilerinden öncekilerin bitiremedikleri veya bilinçli olarak iletirile bırakırları görevleri, mümkün olduğu kadar çözmek için çaba gösterdiler. Daha az cazip görünen, fakat muhakkak ele alınması gereken yüklemeler arasında depoların açılması ve içindekilerin bir düzene sokulması da vardı. Şimdiye kadar yayımlanmamış kitabe, kapı üstü levhaları gibi yazıların, heykellerin, paraların, kilden yapılmış figür ve çömleklerin derhal sistematik bir tasnifi ve incelenmesi ele alındı.

Özellikle Demeter Tapınağında ve Trayan Caddesinde yenileme çalışmalarına acele ihtiyaç olduğu meydana çıktı. Her

1900'den 1913'e kadar, bir bütün teşkil eden, Gímnazyum ile Demeter tapınağı meydana çıkarılan şeyler arasındadır.

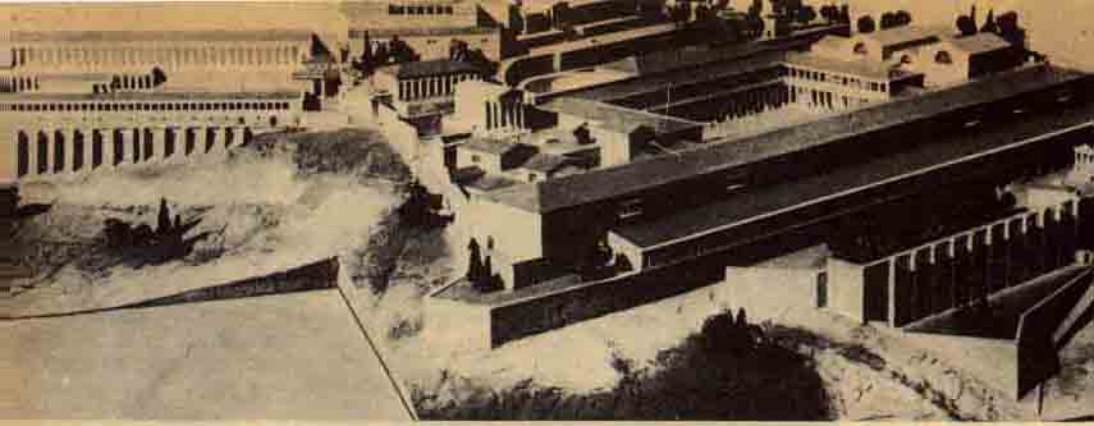
1957'den sonraki kazılar Demeter Tapınağı ile ilgili önemli sonuçlar vermemiştir.

verde mütevazı ölçüde kazılara başlandı ve böylece Demeter Mihrabının ön tarihi ile Trayan Caddesinin Hellenik biçiminin iç yüzü anlaşılmağa gidildi. Üst kaleye giden eski yolun bir karayolu olarak açılması için birçok duvarların kesilmesi gerektiği ve bununla ilgili plânlı incelemeler sırasında Kalenin güney yamacındaki evkalıtlarının meydana çıkarılması kabil oldu. Bu çalışmalar mevzii, sınırlanmış sondajlar olduğundan büyük çapta iki görevle karşılaşmış oldu. Atena Nikeforos'un tapınağının aranması ve Asklepeion'da daha derin kazılara girişilmesi. Alt şehir bölgesinde Atena'nın zafer getirici bir tapınağı bulunduğunu biliyoruz. Antik yazarların yazılarından ve topografik durumdan, bunun Stadyum ile Roma Tiyatrosu ve amfiteatr arasındaki Mezarlık Tepesinde bulunduğu ve o civarda aranması gerektiği biliniyordu. Fakat bu yerde yapılan üç yıllık kazılar hiç bir sonuç vermedi. Onların yerine beklenen Hellen Tapınağının yerine Bizans ve İmparatorluk Devirlerine ait ev temelleri, Hellenik ev kalıntıları, mezar ve mihraplar ve bir Bizans sarnıcı içinde bırakılmış birkaç heykel meydana çıktı.

Bu hayal kırıklığına karşı Asklepeion'daki kazılar çok iyi sonuçlar verdiler, burada 1958'de Mimar Otto Zeigenaus'un ön-

derliğiyle yeniden geniş ölçüde çalışmalara girişilmişti. İmparatorluk devrine ait şenlik meydanının içinde yapılan derine giden kazılar sayesinde tapınağın M. Önceki dördüncü yüzyıldan, Milâttan sonraki ikinci yüzyılın ikinci üçte birine kadar geçen zaman içinde geçirdiği gelişmeyi saptamağa ve bunu etkin bir yayınla ilân etmeğe muvaffak olundu: başlangıçta sıkıca sınırlanmış bir tapma bölgesi, ki mütevazı yapıları tabii arazinin şekline uydu- rulmuş ve zamanla daima daha büyümüş ve birbiriyle dengelenmiş tesisler, Hellenistik ve İmparatorluk devrinin ilk zamanlarına ait bu binalar orta imparatorluk döneminin yeniden biçimlendirilmesine kurban olmuştu. Bir zamanki Kutsal Bölgenin merkezi olan Şenlik Meydanının batısındaki birkaç Hellenistik yapı son devreye kadar ayakta durabilmiştir, her şeyden önce iki mütevazı ionik tapınak birkaç mihrap, iyi edici suyun çıkarıldığı kuyu ve hastaların uyuyarak iyi olabilmesine hizmet eden ve her zaman yeniden genişletilen odalar.

Tapınağın çevresinde girişilen kazılar sayesinde, Şenlik Meydanında yapılan derin kazıların sonuçlarından elde edilen bilgiler teminat altına alınmak ve genişletilmek istenilmiştir. Bu çalışmalar yapılırken İmparator zamanına ait Batı Avlusu-

nun arka duvarının arkasında, tapınakla sıkı surette birleşmiş ve bir sıra odaları olan bir avlunun temelleri ve yapı unsurları bulunmuştur. Bununla beraber bunların içinde en önemlisi Asklepieion'a giden giriş yolunun açığa çıkarılmasıydı, bu yol 140 metre uzunluğunda muhteşem bir cadde idi, kaldırımları döşenmiş, orta kısmı örtülmemişti, yanlarında dükkânlar, bir kuyu tesisi ve anıtsal bir yuvarlak bina vardı ki, herhalde içinde bir kahramanın mezarı bulunuyordu. 1968'den beri çok sayıda sütun tekrar dikilebildi, böylece «viatecta», kutsal caddenin son kısmı bugün İmparatorluk zamanındaki Pergamon'un en etkin kalıntilerine aittir.

Bundan mâda bu kazı zengin sanat eserlerinin meydana çıkmasına sebep oldu. Onlar hiç kimsenin tahmin etmediği yerlerde bulundu: Bizanslar zamanında yenilenen «kutsal cadde»nin kaldırımları altında, örtü levhalarının altları veya Bizans kil boru hatlarının yanlarında veya üstünde bu boruları korumak maksadıyla kullanılmışlardı. 1965 yılının demirbaş listesinde 80 yeni mermer heykel vardı ki bunların içinde küçük ve çok küçük parçalar da bulunmaktaydı. Onlar daha önceden yapılmış olan kazıların yayımlanmamış olan yüzlerce kırık parçalarına eklendiler.

Bu bulgular sayesinde yeni bilgiler elde edilebilir mi? Pergamon sanatının Milattan önceki ikinci yüzyılın ilk yarısındaki parlaklık devri çok sayıda kıymetli heykeller sayesinde aydınlanmıştır. Burada daha yeni bir şey öğrenmemize zaten imkân yoktu. Buna karşılık normal büyüklüğünün üstünde bir erkek kafasının bulunması epay heyecan yaratmıştır. Yana doğru mahzun bakışıyla, kudretli alın çizimleriyle, sakallarının çerçevelediği derin ve dolu bir ağız ile ancak «Büyük Frizler»in tanrı ve devlerinin bir çağdaşı ola-

1956'da yapılan bir rekonstrüksiyon bütün binaların bir arada ne şekilde görülebileceğini tasarlamaktadır.

bilirdi. Onun Büyük Friz'deki Zeus'un başı olabileceği ihtimali üzerinde durulmuşsa da, ne çıkarılan kalıplarına göre Göttingen'deki Arkeoloji Enstitüsünde yapılan dökümleri, ne de kafanın stili bu ihtimali doğru çıkarmamıştır. Friz'in halen sağlam kalmış öteki başları arasında da ona yakın akraba olacak biri de bulunmamıştır. Bütün Büyük Friz'e ait bir parça mıdır ve son antik devirde Kale Dağından, başka bir vakada saptandığı gibi, buraya sürüklenip mi getirilmiştir? Ya da önümüzde bir tanrılar grubunun veya figürleri büyüklük bakımından Friz'inkilerine uyan kabartmaların bir kalıntısı mıdır? Bir yılan başı ve Büyük Friz'in figürlerinin doğrudan doğruya öncüsü olan üç Santor'un (insan başlı at) kırılmış parçaları ve değişik türden başka parçalar yüksek Hellenizm'in güzel sanatları hakkındaki tasarılarımızı zenginleştirmektedir. Gerçek Pergamon sanat tarihi için ve gerek bu Yüksek Hellenistik eserler için M.Ö. dördüncü yüzyıla beşinci yüzyılın sonlarına ait mezar ve tapınak rölyef kalıntılarının çok büyük bir önemi vardır, bunlar otuz yıllarında «Kutsal Cadde»nin dolaylarında yer yüzüne çıkarılmıştır: Onlar şehrin bizim yapı tarihi bakımından şimdilik anlayamadığımız bir devrine ait tanıklardır, Attika mezar rölyefleri tiplerini tekrarlıyorlar, fakat stil bakımından Doğu İyonik —ya da Pergamonik diyebileceğimiz— bir ruhun nüanslarını taşıyorlardı.

Son olarak İmparatorluk zamanına (Augustus'tan M. Sonraki üçüncü yüzyılın sonlarına doğru olan döneme) ait bulunan eserlere gelelim: Hali hazırda çok tartışılan, fakat kesin bir çözüm bulunamayan

sorunlardan biri de, Yunan ana vatanının ve Küçük Asya'nın İmparatorluk zamanındaki heykeltraşlık eserlerinin, Roma ve İtalya'ninkilerden farklı oluşudur. Burada yeni buluşlar Pergamon dolaylarında daha önceden bulunan, fakat henüz yayınlanmamış sanat eserleriyle beraber aydınlatıcı yeni bilgiler vermişlerdir. Bir kaç giysili kadın heykeli, çıplak erkek figürleri, sayısız heykeller ve herşeyden önce portre başları, Pergamon'un zamanımızın ikinci yüzyılında, tür ve önemi hakkında bizim şimdiye kadar hiç bir bilgimizin bulunmadığı heykeltraşlık sanatında bir rönesans yaşamış olduğunu göstermektedir. Özellikle mermer tablolar çok zengindir. Bunlar ikinci yüzyıla ait ünlü kişileri tasvir eden portrelerin kalıntılarıdır, aynı zamanda kaidelerindeki yazılardan anlaşıldığı gibi bronzdan heykeller olarak da o zaman birçokları, özellikle Asklepieion'a, hediye edilmişti. Bunların arasında İmparator Hadrian'ın da bir portre başı vardı ve dört parça halinde Kutsal caddenin altında değişik yerlerden çıkarılmıştır. Bu Pergamon'u kendisine borçlu olduğumuz hükümdarın üçüncü tablosudur. Bir vakitler Asklepieion'un kütüphanesinde bulunan, iyi muhafaza edilmiş heykeli ise bundan bir parça daha göz alıcıdır.

Bu dönemin çağdaş portrelerinin yanında klâsik ve hellenistik devirlerin büyük Yunanlılarının portreleri de vardır (M. Ö. dördüncü ve üçüncü yüzyıllara ait örneklerinin kopyeleri). İlk defa olarak bati stiline iyice tanıdığımız Euripides'in bir resmini doğu çerçevesi içinde görüyoruz. Xenophon'un önümüzdeki büstü, İskenderiye'deki mermere oyulmuş yazılarıyla ispatlanmış olan Herma'dan yüzün şekli ve ifadesi bakımından çok farklıydı, fakat saçların görünüşüne göre aynı Yunan orijinalinin kopyesi olduğu anlaşılıyordu. En iyi şekilde kalan, Sokrat'ın öğrencisi Antithenes'in tablosudur ki, bu da karakteristik bir doğu eseridir. Pergamon böylece öteki Küçük Asya kazı bölgelerindeki tek tük buluşların karşısına böyle kopyelerden nadir bir grupta çıkabilmektedir.

Bu tabloların yaratıldığı zaman, Asklepieion'un da en parlak devri başlıyordu. Kutsal tapınağın yeniden şekillenmesi bunun gözle görülebilen bir işaretidir. O zaman, M. S. 129 yılında Pergamon'da doğan ve sonra İmparator Marcus Aurelius'un ve Severus'un özel hekimi olarak Roma'da

ün yapmış olan Galen Pergamon'da okumuş ve az bir zaman doktorluk etmiştir. Filozof Aelios Aristeidos Asklepeion'da hemen hemen 17 yıl sağlığını yeniden kazanmak için kür yaptı. Gerek onun yazıları ve gerek yeni bulunan mermer üzerine kazılmış yazılar eskiden her tarafta hastalarla dolu olan bu «sanatoryum»daki yaşayış hakkında esaslı bilgi vermektedir:

Birçok tanınmış doktorlarla, halk tarafından onlardan daha çok sevilen asistanları hastaların durumu ile ilgilienirdi. Onlar hastalara uykularında tanrının verdiği emir ve talimatı tefsir ederler veya kendiliklerinden onlara tanrı Asklepius'un tavsiyelerini bildirirlerdi. Kutsal kaynağın radyumlu suyundan içilir, soğuk ve sıcak sularla dökünülür ve çamurun içine girip örtülünürdü. Uzun süren gezintiler, hızlı adımla koşmalar bedensel yetenekleri artırmağa vesile olur, kütüphane, tiyatro oyunları, konferanslar, müsterek söylenen şarkılar da ruhsal bozuklukların giderilmesine hizmet ederdi. Hastaların adaklarını ve tanrılara ve tanrısal yardımcılara, perilere, kader tanrılarına ve Sana ve Şiir tanrıçalarına (Müs'lere) olan şükranlarını bildiren mermer levhalar üzerindeki yazı ve kabartmalar, bugün bile bu kutsal yere olan saygının ve iyi edici kuvvetine olan güvenin bir tanığıdır.

Asklepieion'un dünya çapındaki ününü kazandığı aynı yüzyılda, Pergamon büyük bir yapı faaliyeti göstermişti. Ust kalenin heybetle öne sürülmüş olan terasında tanrılaştırılan Trayan (M. S. 98-117'ye kadar hükümdarlık etmişti) adına bir tapınak yapılmıştı, bilindiği gibi onun yönetimi altında Roma İmparatorluğu en büyük genişlemesini kaydetmişti. Jimnasyum'un üst terası muhteşem bir şekilde donatılmış, yanlarındaki termal banyolar yapılmış ve aşağı şehirde de Mısır Tanrılarının Kutsal Tapınağı inşa edilmişti. Bu yapıların kalıntıları Pergamon'un bu zaman içinde yaşamış olduğu Parlak Devir hakkında bilgi veren tanıklardır.

Bunların izlerinin daha fazla derinliklerine gitmek, İmparatorluk zamanındaki Asklepieion tesislerini ve «Mısır Tanrılarının Kutsal Tapınağı» nı bilim dünyasının girebileceği bir hale sokmak ve bütün araştırma sonuçlarını tüm bir tabloda birleştirmek bundan sonraki araştırmaların görevi olacaktır.

BILD der WISSENSCHAFT'tan